

WOJCIECH MAZUR

LOT
+
KU BURZY

Polska w przygotowaniach mocarstw Zachodu
do wojny powietrznej
marzec-sierpień 1939 roku

Lot ku burzy

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

99

Wojciech Mazur

Lot ku burzy

Polska w przygotowaniach mocarstw Zachodu
do wojny powietrznej
marzec-sierpień 1939 roku

Kraków

© Copyright by Wojciech Mazur, 2017

Recenzent
dr hab. Piotr Biliński

Redakcja
Justyna Wójcik

Projekt okładki
Magdalena Dębicka

Publikacja dofinansowana przez Instytut Studiów Międzykulturowych
Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

ISBN 978-83-7638-853-3

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Wykaz skrótów.....	7
Wstęp	9
Rozdział 1. Uwertura (styczeń – 15 marca 1939).....	17
Rozdział 2. Gwarancje: politycy i żołnierze	47
Rozdział 3. Sojusznik, którego nie było (29 marca – 4 kwietnia 1939 roku).....	69
Rozdział 4. „Nowa hipoteza”.....	91
Rozdział 5. Jeśli Polska będzie pierwsza	109
Rozdział 6. Rachunek sił.....	135
Rozdział 7. Rozmowy międzysztabowe.....	157
Rozdział 8. Pieniądze i samoloty	239
Rozdział 9. Między błyskiem a gromem (23-31 sierpnia 1939 roku).....	291
Zakończenie	301
Conclusions	305
Bibliografia	309
Indeks.....	323

Wykaz skrótów

AAN	–	Archiwum Akt Nowych w Warszawie
AD	–	Archives diplomatiques (La Courneuve)
AdA	–	Armée de l’Air
AN	–	Archives Nationales (Pierrefitte-sur-Seine)
ASD	–	Archivio Storico Diplomatico (Rzym)
AW	–	Attachaty Wojskowe
CAEF	–	Centre des Archives Économiques et Financières (Savigny-le-Temple)
CAW	–	Centralne Archiwum Wojskowe (Warszawa-Rembertów)
CID	–	Committee of Imperial Defence
COS	–	Chiefs of Staff Sub-Committee
DCOS	–	Deputy Chiefs of Staff Sub-Committee
EMAA	–	État-major de l’Armée de l’Air
FO	–	Foreign Office
GISZ	–	Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych
IPMS	–	Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie
JPC	–	Joint Planning Sub-Committee
KPZWKW	–	Komisja Powołana w Związku z Wynikiem Kampanii Wojennej 1939 roku
MAE	–	Ministère des Affaires étrangères
MSWojsk.	–	Ministerstwo Spraw Wojskowych
O. I SG	–	Oddział I Sztabu Generalnego/Głównego
O. II SG	–	Oddział II Sztabu Generalnego/Głównego
PZL	–	Państwowe Zakłady Lotnicze
SHD-DAA	–	Service historique de la Défense – Département de l’Armée de l’Air (Vincennes)
SHD-DAT	–	Service historique de la Défense – Département de l’Armée de Terre (Vincennes)
SR	–	Samodzielny Referat
SRI	–	Section de Renseignement
TNA	–	The National Archives (Kew)

Wstęp

W nauce bywają niekiedy zagadnienia, które w powszechnym mniemaniu zbadane zostały gruntownie, a kolejne ich analizy mogłyby wydawać się zbędne. Autor, podejmując problematykę dotyczącą wydarzeń rozgrywających się w Europie w ostatnich miesiącach przed wybuchem II wojny światowej, zdawał sobie sprawę z tego, że wielokrotnie była już ona przedmiotem naukowej refleksji. Równocześnie jednak przekonany był, że wzięte przezeń na warsztat kwestie planów wojennej współpracy sił powietrznych kształtującej się właśnie antyhitlerowskiej koalicji, a szczególnie polskie aspekty tych planów, zbadane zostały w stopniu dalece niewystarczającym. Tymczasem, jak miał prawo sądzić na podstawie wcześniejszych prac, dogłębna analiza związanej z tą współpracą problematyki prowadzić mogła do interesujących wniosków, które nie ograniczałyby się jedynie do stosunkowo wąskiego kręgu zagadnień ściśle z nią związanych, ale byłyby też użyteczne do konstruowania ujęć szerszych, o bardziej ogólnym charakterze.

U progu II wojny światowej to właśnie lotnictwo wojskowe stanowiło bowiem jedną z nielicznych sfer, w których możliwa zdawała się współpraca coraz bardziej zagrożonej przez agresję Rzeszy Polski oraz Francji, z którą leciwy już alians nie bez trudu próbowano reanimować, i Wielkiej Brytanii, niespodziewanie skłonnej szukać związków z mało dotychczas znanym partnerem ze wschodu. Tym samym zagadnienia lotniczej kooperacji Warszawy, Paryża i Londynu stawały się jedną z kwestii rozważanych wówczas przez najważniejszych aktorów wydarzeń, a także swoistym probierzem ich rzeczywistych intencji. To właśnie analiza kolejno dochodzących w tej sferze do głosu koncepcji oraz towarzyszących im procesów decyzyjnych stała się głównym celem podjętych przez autora prac.

Koncepcje te i decyzje nie kształtowały się jednak oczywiście w politycznej, wojskowej czy finansowej próżni. Problematyka lotnicza stanowiła jedynie fragment, choć nie najmniej istotny, o wiele szerszej całości. Owo zróżnicowane, wielopłaszczyznowe tło także stało się przedmiotem źródłowych studiów autora. Rzecz jasna, przedstawienie pełnego jego obrazu nie było ani możliwe, ani niezbędne. W konstruowanej narracji uwzględnione zostały więc głównie te wątki, których przedstawienie

zdawało się nieodzowne do zrozumienia głównej, dotyczącej zagadnień lotniczych części wywodu. Podkreślić przy tym trzeba, że w rzeczywistości w roku 1939 relacje zależności miały tu charakter dwustronny: bieg spraw dotyczących lotnictwa warunkowany był przez kwestie z zakresu ogólnej strategii wojskowo-politycznej, zarazem jednak w ramach owej strategii, jak już zauważyliśmy, problematyka lotnicza odgrywała niepoślednią rolę.

Opracowana przez autora analiza objęła stosunkowo krótki, ale obfitujący w wydarzenia okres od 15 marca do 31 sierpnia 1939 roku. Pierwsza z wymienionych cezur związana jest z dokonaną przez Rzeszę ostateczną likwidacją niezależnej Czechosłowacji. Krok ten okazał się katalizatorem procesów, które w ciągu następnych kilku tygodni wywołały znaczące zmiany w europejskiej polityce, skłaniając m.in. Wielką Brytanię do udzielenia Polsce gwarancji suwerenności i przyczyniając się do ożywienia aliansu Paryża i Warszawy. Tym samym ukształtowane zostały podstawy militarno-politycznego układu, który stał się przedmiotem podjętych przez autora rozważań.

Cezura końcowa przedstawianego wywodu jest bardziej jeszcze czytelna. Wyznacza ją po prostu ostatni dzień pokoju, bezpośrednio poprzedzający wybuch kolejnej światowej zawieruchy. Oczywiście lotnicze aspekty wydarzeń, które we wrześniu 1939 roku rozgrywały się na niebie nad Polską oraz w stolicach jej zachodnich aliantów, w niemałej części stanowiły konsekwencję wcześniej podejmowanych decyzji. Równocześnie jednak należały już do innej, wojennej rzeczywistości. Autor nie zdecydował się więc na włączenie ich do prezentowanej obecnie analizy, wrześniową problematykę zamierzając omówić niebawem w odrębnej publikacji.

Całość prezentowanego tekstu uporządkowana została wedle klucza chronologiczno-problemowego w ramach dziewięciu rozdziałów. Pierwszy z nich ma charakter wstępny, stanowiąc zarys wojskowo-politycznych stosunków Paryża, Londynu i Warszawy w okresie od początku roku 1939 do czechosłowackiego kryzysu z połowy marca tego roku. Kolejne cztery zawierają analizę kształtowania się polskich odniesień w wojennych planach mocarstw zachodnich. Została ona przedstawiona w porządku chronologicznym, w każdym zaś ze wspomnianych rozdziałów zaakcentowane zostało zagadnienie najbardziej na danym etapie aktualne: od wprowadzenia spraw polskich do brytyjsko-francuskiego dyskursu skutkiem udzielonych przez Brytyjczyków gwarancji, przez marginalną jedynie obecność tych spraw w początkowej fazie podjętych przez oba państwa rozmów wojskowych, po próby uzgodnienia ich kontrakcji w przypadku, w którym to Rzeczpospolita stałaby się pierwszą ofiarą zbrojnej agresji Rzeszy. Problematyka współpracy lotniczej z partnerem znad Wisły została w tej części pracy wpisana w znacznie bardziej od niej rozległe ramy ogólnej strategii wojskowej.

Rozdział szósty zawiera podsumowanie informacji i ocen, którymi na temat sił powietrznych Rzeczypospolitej dysponowano wiosną 1939 roku w stolicach mocarstw zachodnich, a także danych, którymi na temat lotniczego potencjału Francji i Wielkiej Brytanii rozporządzano wówczas w Warszawie. W rozdziale tym przed-

stawiono też w zarysie stan wiedzy wojskowych z Paryża i Londynu na temat sił powietrznych chętnie widzianego tam w roli wojennego partnera ZSRR.

Dwa kolejne rozdziały są znacznie bardziej od poprzednich rozbudowane. W rozdziale siódmym przeanalizowano bezpośrednie kontakty wojskowe, do których doszło między Polską a jej partnerami z Zachodu w okresie od kwietnia do lipca 1939 roku, a także związane z tematyką pracy aspekty rozmów prowadzonych w drugiej połowie sierpnia w Moskwie przez wojskowych przedstawicieli Francji i Wielkiej Brytanii. W rozdziale ósmym przedstawione zostały polskie zabiegi o finansową i materiałową pomoc zachodnich sojuszników. W obu przypadkach zasadnicza część analizy skoncentrowana została wokół zagadnień dotyczących sił powietrznych.

Rozdział dziewiąty stanowi próbę syntetycznego przedstawienia stanu francusko-brytyjsko-polskiej lotniczej współpracy w ostatnich dniach sierpnia 1939 roku. Punktem wyjścia zaprezentowanych w tej części pracy rozważań stały się polityczno-wojskowe konsekwencje paktu Ribbentrop-Mołotow, który wedle sformułowanych na Zachodzie ocen ostatecznie zdezwuouwał wojskową użyteczność Polski jako partnera tamtejszych mocarstw. Oznaczało to także faktyczne przekreślenie nikłych już i uprzednio szans na realne wsparcie zaatakowanej przez Rzeszę Rzeczypospolitej przez francuskie czy brytyjskie siły powietrzne lub poważniejsze dostawy sprzętu lotniczego.

Przyjęty układ pracy stanowi wynik pewnego kompromisu. Stłoczenie w stosunkowo krótkim, kilkumiesięcznym okresie wydarzeń o różnorodnym charakterze uniemożliwiło w praktyce zastosowanie czysto chronologicznego układu treści. Próba takiego ich uporządkowania skutkować by musiała w najlepszym przypadku koniecznością licznych dygresji, w gorszym zaś, a prawdopodobnym – groźnym dla zrozumienia wywodu chaosem. Z kolei ujęcie wyłącznie problemowe doprowadziłoby do sztucznego podziału rozważanych zagadnień na autonomiczne segmenty.

Autor zdaje sobie sprawę z tego, że rozwiązanie kompromisowe też nie jest wolne od wad. Najpoważniejszą z nich stanowi konieczność powrotu do już przedstawionych wydarzeń dla ukazania kolejnych, pominiętych uprzednio ich aspektów, a niekiedy też niezbędne dla zrozumienia wywodu powtórzenia podanych wcześniej informacji. Uwzględnienie kryterium problemowego skutkować też musiało pewną separacją niektórych treści. Wobec ograniczonej skali tego zabiegu ich powiązanie nie powinno jednak okazać się trudne.

Dwie jeszcze kwestie dotyczące oddawanego w ręce czytelnika tekstu autor czuje się w obowiązku wyjaśnić. Po pierwsze, zdecydował się na dość znaczne rozbudowanie przypisów. Nie zawierają one bynajmniej wszystkich możliwych odniesień – jednak zarówno ich treść, jak i forma wykraczają nieco poza niezbędne minimum. Autor uznał jednak, że wyniki przeprowadzonej przezeń kwerendy mogą okazać się interesujące i dla innych badaczy – starał się więc w miarę możliwości dostarczyć im wskazówek. Ponadto zaś, świadom, że pierwszym odbiorcą jego tekstu stanie się polski czytelnik, nie zawsze zorientowany w niuansach organizacji francuskich czy brytyjskich wojskowo-politycznych struktur lub ich personalnej obsadzie, dążył do podawania odpowiednich informacji w formie możliwie rozbudowanej.

Po drugie, autor zdecydował się nagiąć reguły warsztatu, które nakazują unikać zbyt licznych cytatów, a odpowiednie treści zastępować syntetyzującym omówieniem. Był bowiem i nadal pozostaje przekonany, że w ramach podjętej tematyki oryginalne wypowiedzi czy charakterystyczne fragmenty dokumentów lepiej oddają myśli aktorów wydarzeń niż najlepiej choćby skomponowane streszczenia czy objaśnienia. Liczy, że to odstępstwo od zasad czytelnik zechce zrozumieć – i zaakceptować.

Nie lekceważąc dorobku poprzedników, autor zdecydował się oprzeć swą analizę głównie na źródłach pierwotnych, zgromadzonych w trakcie wieloletniej archiwalnej kwerendy. Przyczyny tej decyzji były stosunkowo proste: literatura przedmiotu okazała się niezwykle obfita, ale też relatywnie mało użyteczna w pracach nad zasadniczymi wątkami podjętej problematyki. Autorzy większości istniejących opracowań koncentrowali się bowiem głównie na zagadnieniach ze sfery politycznej, kwestie militarne uznając w najlepszym wypadku za drugorzędne. W tej sytuacji stanowiąca przedmiot naszych zainteresowań tematyka lotnicza była marginalizowana, często zaś pomijana całkowicie. Co więcej, nie miała część wchodzących w grę opracowań powstała przed kilkudziesięciu laty, często w latach 60. i 70. minionego stulecia. Prace te, wobec ogromnego poszerzenia dostępnej obecnie bazy źródłowej, często uznać trzeba za przestarzałe – bez jakiegokolwiek winy ich autorów.

Nie znaczy to oczywiście, że w każdym aspekcie swych badań autor zamierza rościć sobie pretensje do roli pioniera. Przeciwnie, naukowy dług przyszło mu zaciągnąć u całkiem licznych badaczy. Kreśląc ogólny obraz międzysojuszniczej współpracy w interesującym go okresie, mógł się odwołać do prac pierwszego ze swych mistrzów, Mariana Zgórniaka, czy Normana Henry'ego Gibbisa¹. Analizę wojskowych stosunków Rzeczypospolitej i Francji ułatwiła mu lektura tekstów Jana Ciałowicza, Henryka Bułhaka czy Pierre'a Le Goyeta². Niezwykle cenne dla przedstawienia militarnych relacji Warszawy i Londynu po raz kolejny okazało się źródłowe opracowanie Anity Prazmowskiej, zaś w pewnych kwestiach szczegółowych także teksty Andrzeja Suchcitz³. Polsko-francuskie stosunki polityczne interesująco zaprezentowała Mał-

---

¹ N.H. Gibbs, *Grand Strategy*, vol. 1: *Rearmament Policy*, London 1976, *History of Second World War. United Kingdom Military Series*; M. Zgórniak, *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939*, Kraków 1993, Wydawnictwa „Księgarni Akademickiej”, 7; idem, *Sojusz francusko-brytyjski i problemy jego realizacji w planowaniu oraz praktycznej działalności wojskowej mocarstw zachodnich w 1939 roku*, [w:] *Z dziejów polityki i dyplomacji polskiej. Studia poświęcone pamięci Edwarda hr. Raczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wychodźstwie*, Warszawa 1994, s. 364-380.

² J. Ciałowicz, *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921-1939*, Warszawa 1970; H. Bułhak, *Polska a Francja (październik 1938 – połowa kwietnia 1939 r.)*. *Niektóre aspekty dyplomatyczne i wojskowe*, [w:] *Kampania polska 1939 r. Polityka, społeczeństwo, kultura*, t. 1: *Strategia*, red. M.P. Deszczyński, T. Pawłowski, Warszawa 2013; P. Le Goyet, *France-Pologne 1919-1939. De l'amitié romantique à la méfiance réciproque*, Paris 1991.

³ A. Prazmowska, *Britain, Poland and the Eastern Front, 1939*, Cambridge 2004, *Soviet and East European Studies*; A. Suchcitz, *Wrażenia generała Ironside'a z wizyt w Polsce w latach 1925 i 1939*, „Mars” 1993, nr 1, s. 55nn.; idem, *Płk Emilius Clayton: pierwszy brytyjski attaché wojskowy w Warszawie*, [w:] *Si vis pacem, para bellum. Bezpieczeństwo i polityka Polski*. Księga ju-

gorzata Gmurczyk-Wrońska⁴, niektóre aspekty takich stosunków polsko-brytyjskich prześledzić mógł autor w ślad za Simonem Newmanem, Henrykiem Jackiewiczem, Marianem Nurkiem czy Jackiem Tebinką⁵. Wysoce użyteczne dla przedstawienia dyktamentów polskiej polityki zagranicznej objętego analizą okresu, a przy tym inspirujące intelektualnie stały się dla autora opracowania Anny Cieniacha i Marka Kornata⁶.

Znacznie mniej liczne okazały się prace, w których szerzej uwzględniona została szczególnie nas interesująca tematyka lotniczej współpracy państw koalicji antyhitlerowskiej. I tu jednak autor wzmiankować winien co najmniej kilka tytułów. Znalazła się wśród nich m.in. wspomniana już wyżej książka Anity Prazmowskiej, ale też dwa opracowania Thierry'ego Viviera, który podjął w nich także kwestie kontaktów sił powietrznych Francji i Polski, czy dość obszerna praca Patricka Fridensona i Jeana Lecuire na temat lotniczej kooperacji francusko-brytyjskiej. Warte lektury okazały się też teksty Bartłomieja Belcarza⁷.

Nie wszystkie też wykorzystane źródła musiał autor pozyskać bezpośrednio z archiwów. Niezwykle użyteczne okazały się obszerne edycje dyplomatycznych dokumentów brytyjskich⁸, francuskich⁹ i polskich¹⁰. Zdecydowanie przydatne, choć

---

bileuszowa ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Dubickiemu, red. R. Majzner, Częstochowa 2013, s. 941nn., *Zeszyty Historyczne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie*, 12.

⁴ M. Gmurczyk-Wrońska, *Polska – niepotrzebny aliant Francji? (Francja wobec Polski w latach 1938-1944)*, Warszawa 2003.

⁵ S. Newman, *Gwarancje brytyjskie dla Polski. Marzec 1939*, przeł. J. Meysztowicz, T. Szafranski, Warszawa 1981; H. Jackiewicz, *Brytyjskie gwarancje dla Polski w 1939 roku*, Olsztyn 1980; M. Nurek, *Polska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1936-1941*, Warszawa 1983; J. Tebinka, *Polityka brytyjska wobec problemu granicy polsko-radzieckiej*, Warszawa 1998. Szereg dalszych istotnych informacji znaleźć można w szkicu: J. Tebinka, *Przegląd brytyjskiej literatury naukowej na temat wydarzeń 1939 roku*, „Dzieje Najnowsze” R. 41, 2009, nr 3, s. 89-100.

⁶ A. Cieniacha, *Polska w polityce brytyjskiej i francuskiej w 1939 roku: wola walki czy próba uniknięcia wojny?*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1985, z. 75, s. 152nn.; eadem, *Minister Józef Beck i ambasador Edward Raczynski a zbliżenie polsko-brytyjskie w okresie październik 1938 – styczeń 1939*, [w:] *Z dziejów polityki i dyplomacji polskiej...*, s. 348nn.; M. Kornat, *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow. Problem zbliżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002, Monografie PISM; idem, *Polityka zagraniczna Polski, 1938-1939. Cztery decyzje Józefa Becka*, Gdańsk 2012.

⁷ P. Fridenson, J. Lecuir, *La France et la Grande-Bretagne face aux problèmes aériens (1935 – mai 1940)*, Vincennes 1976; T. Vivier, *L'aviation française en Pologne (janvier 1936 – septembre 1939)*, „Revue Historique des Armées” 1993, no. 4, s. 60nn.; idem, *La politique aéronautique militaire de la France (janvier 1933 – septembre 1939)*, Paris 1997; B. Belcarz, *Morane-Saulnier M.S. 406 lotnictwa polskiego*, „Militaria i Fakty” 2000, nr 2, s. 34n.; idem, *Polskie lotnictwo we Francji 1940*, Sandomierz 2002.

⁸ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. Third Series* [dalej: DBFP], ed. by E.L. Woodward, R. Butler, vol. 4: 1939, London 1951; vol. 5: 1939, London 1952.

⁹ *Documents diplomatiques français 1932-1939. 2me série: 1936-1939* [dalej: DDF], t. 13: 1er décembre 1938 – 31 janvier 1939, Paris 1979; t. 14: 1er février – 15 mars 1939, Paris 1980; t. 15: 16 mars – 30 avril 1939, Paris 1981; t. 16: 1er mai – 24 juin 1939, Paris 1983; t. 17: 25 juin – 12 août 1939, Paris 1984; t. 18: 13-25 août 1939, Paris 1985.

¹⁰ *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1939 styczeń-sierpień* [dalej: PDD 1939], red. S. Żerko, Warszawa 2005, *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*.

często wymagające krytycznego osądu były także opublikowane po zakończeniu wojny świadectwa niektórych uczestników wydarzeń, jak Maurice Gamelin, Wacław Stachiewicz, Juliusz Łukasiewicz, John Slessor czy Edward Roland Sword¹¹.

Jednak zdecydowaną większość spośród wykorzystanych materiałów uzyskał autor podczas archiwalnej kwerendy, prowadzonej głównie w Polsce, Wielkiej Brytanii i Francji. Stan zachowania polskich materiałów z okresu bezpośrednio poprzedzającego wybuch wojny sprawił wszakże, iż użyteczność archiwów krajowych okazała się dość ograniczona – choć poszukiwania podjęte w zasobie Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego Archiwum Wojskowego nie okazały się całkiem bezowocne. Znacznie jednak obfitszy plon przyniosła kwerenda przeprowadzona w ulokowanym na krańcach Paryża zamku Vincennes, mieszczącym archiwa francuskiej armii lądowej (Service historique de la Défense – Département de l'Armée de Terre) oraz sił powietrznych (Service historique de la Défense – Département de l'Armée de l'Air). Szereg interesujących materiałów udało się także odnaleźć w zasobach Archives diplomatiques z podparyskiego La Courneuve, gdzie złożona została część akt Ministère des Affaires étrangères.

Nie mniej warte odwiedzin okazały się archiwa z terenu Wysp Brytyjskich. Bardzo obfity materiał dotyczący zagadnień politycznych, wojskowych i ekonomicznych pozyskał autor w ulokowanych w Kew pod Londynem The National Archives. Niedostatki wyników kwerendy w archiwach krajowych wypełnić pozwoliły zaś w znacznej mierze poszukiwania podjęte w londyńskim Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego.

Inne zagraniczne archiwa i biblioteki nie dostarczyły już materiałów o pierwszorzędnym dla podjętej analizy znaczeniu, choć niektóre odnalezione w nich dokumenty okazały się interesujące. Dalsze informacje na ten temat odnaleźć można w przypisach oraz umieszczonej na końcu pracy bibliografii.

Jest dobrym i miłym zwyczajem, że we wstępie umieszcza się także podziękowania. Autor, badania prowadząc wedle własnego planu i finansując je głównie z własnej, niezbyt bogatej szkatuły, tym większą wdzięczność odczuwa względem tych, którzy zechcieli podać mu pomocną dłoń. Podziękować chciałby więc dyrekcji Instytutu Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego, w tym nade wszystko Pani Dyrektor dr hab. Monice Banaś, której życzliwość, zrozumienie oraz skłonność do zaoferowania wszelkiej możliwej pomocy bardzo znacząco przyczyniły się do postępów jego prac. Słowa wdzięczności kieruje też pod adresem Fundacji z Brzezia Lanckorońskich. Przyznane przez nią stypendium, które umożliwiło na-

---

¹¹ M. Gamelin, *Servir*, t. 2: *Le prologue du drame (1930 – août 1939)*, Paris 1946; t. 3: *La guerre (septembre 1939 – 19 mai 1940)*, Paris 1947; W. Stachiewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935-1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998; J. Łukasiewicz, *Dyplomata w Paryżu, 1936-1939. Wspomnienia i dokumenty Juliusza Łukasiewicza, ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej*, oprac. J. Slessor, *The Central Blue. Recollections and Reflections*, London 1956; W. Jędrzejewicz, H. Bułhak, Londyn 1989; E.R. Sword, *The Diary and Despatches of a Military Attaché in Warsaw, 1938-1939*, ed. by E. Turnbull, A. Suchcitz, London 2001.

ukowy wyjazd autora do Londynu, w pełni spożytkowane zostanie zapewne dopiero na dalszych etapach badań. Już teraz jednak umożliwia wprowadzenie do niemal ukończonego tekstu ostatnich korekt i uzupełnień.

Nigdy zapewne nie zdoła się autor odwdziżyć za pomoc, której udzielił mu w Londynie dr Krzysztof Gebhardt. Jego wielką życzliwość zawsze mieć będzie w pamięci – i gorąco za nią dziękuje. Szczere podziękowania kieruje też autor pod adresem dr. hab. Piotra Bilińskiego, kierownika Zakładu Historii Kulturowej w Instytucie Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego i recenzenta pracy, za jego życzliwe zainteresowanie w trakcie realizacji projektu i wnikliwe uwagi względem jego finalnej postaci. Wdzięczny niezwykle jest także panu Kamilowi Stepanowi, który zechciał przejrzeć maszynopis książki. Sformułowane przezeń przy tej okazji merytoryczne uwagi okazały się wielce pomocne w nadaniu tekstowi ostatecznej formy. Oczywiście za wszelkie niedoskonałości swej pracy sam autor ponosi wyłączną odpowiedzialność.

Podziękowania składa wreszcie autor także żonie Agnieszce – częstej towarzyszce naukowych wyjazdów, tłumaczce tekstów francuskich, pierwszej czytelniczce maszynopisów. Jakaś Jej częśćka tkwi i w tym tekście – reszta niech pozostanie milczeniem.

Kraków – Londyn, marzec 2017 r.

indication sur les dispositions qui seraient éventuellement prises en cas de guerre. Le développement de l'Armée allemande, la mise en service rapide de ses fortifications à la frontière occidentale et les changements récents en Europe Centrale sont des facteurs dont il faut également tenir compte. La France aurait toutefois la possibilité d'effectuer des opérations offensives à objectif limité, dans le but de détourner les forces allemandes du théâtre oriental.

Une partie de l'action offensive de l'Aéronautique britannique pourrait être consacrée à aider l'aviation française à attaquer les objectifs susceptibles de contribuer au succès des opérations terrestres, sous réserve qu'il ne serait pas de notre intérêt de prendre l'initiative d'attaques pouvant être interprétées comme dirigées contre la population civile.

a) Conclusions concernant le Théâtre d'Opérations européen.-

9.- Si la guerre éclatait en Europe Orientale, ni la France, ni nous-mêmes ne serions à même d'aider directement la victime d'une agression allemande; nous pourrions toutefois effectuer une diversion en attaquant l'Allemagne à l'ouest et en exerçant une pression au moyen de notre puissance navale.

Si l'attaque allemande était dirigée contre la France, les forces aériennes du Reich pourraient être appliquées au même objectif que l'Armée et feraient ainsi sentir, dès le début, son effort maximum. Comme les fortifications françaises sont solides l'Allemagne pourrait être tentée de les tourner soit par le nord, soit par le sud. Il est plus probable que ce débordement serait effectué par le nord et entraînerait presque certainement l'envahissement de la Hollande ainsi que celui de la Belgique.

10.- Sur mer, les mesures prises par les Alliés assureraient la sûreté des communications maritimes franco-britanniques. et.

Fragment egzemplarza No 1 francuskiego kompletu dokumentów z pierwszej fazy brytyjsko-francuskich rozmów międzysztabowych (29 marca - 4 kwietnia 1939 roku). W obejmującym łącznie kilkaset stron maszynopisu tekście jako wyjątkowo ważny wyróżniono fragment "Jeśli wojna wybuchłaby w Europie Wschodniej ani Francja ani nawet my sami [Brytyjczycy] nie bylibyśmy w stanie udzielić bezpośredniej pomocy ofierze agresji niemieckiej; moglibyśmy jednak dokonać dywersji atakując Niemcy na zachodzie i wywierając presję z wykorzystaniem naszej potęgi morskiej" (Service historique de la Défense – Département de l'Armée de Terre, 7 NN 2/169).

W serii *Societas* pod redakcją Bogdana Szlachty ukazały się:

1. Grzybek Dariusz, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, 2005.
2. Drzonek Maciej, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997-2003*, 2006.
3. Chmieliński Maciej, *Max Stirner. Jednostka, społeczeństwo, państwo*, 2006.
4. Nieć Mateusz, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury attyckiej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, 2006.
5. Sokołów Florian, *Nahum Sokołów. Życie i legenda*, oprac. Andrzej A. Zięba, 2006.
6. Porębski Leszek, *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Laswella*, 2007.
7. Mazur Grzegorz, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918-1939*, 2007.
8. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt instytucjonalny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej 1950-2005. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2006.
9. Karas Marcin, *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymsko-katolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, 2008.
10. *Ideas on Tolerance*, red. Guido Naschert, Marcin Rebes, 2009.
11. Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, 2009.
12. Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, 2009.
13. Lencznarowicz Jan, *Jałta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, 2009.
14. Grabowski Andrzej, *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, 2009.
15. Kich-Masłej Olga, *Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku*, 2009.
16. Citkowska-Kimla Anna, *Romantyzm polityczny w Niemczech. Reprezentanci, idee, model*, 2010.
17. Mikuli Piotr, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, 2010.
18. Kubicki Paweł, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*, 2010.
19. Żurawski Jakub, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej i jego zastosowanie w polskich kampaniach parlamentarnych*, 2010.
20. *Polscy eurodeputowani 2004-2009. Uwarunkowania działania i ocena skuteczności*, red. Krzysztof Szczerski, 2010.
21. Bojko Krzysztof, *Stosunki dyplomatyczne Moskwy z Europą Zachodnią w czasach Iwana III*, 2010.
22. *Studia nad wielokulturowością*, red. Dorota Pietrzyk-Reeves, Małgorzata Kułakowska, Elżbieta Żak, 2010.
23. Bartnik Anna, *Emigracja latynoska w USA po II wojnie światowej na przykładzie Portorykańczyków, Meksykanów i Kubańczyków*, 2010.
24. *Transformacje w Ameryce Łacińskiej*, red. Adam Walaszek, Aleksandra Giera, 2011.
25. Praszalowicz Dorota, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigrantów. Przegląd badań*, 2010.
26. Głogowski Aleksander, *Pakistan. Historia i współczesność*, 2011.
27. Brądkiewicz Bartłomiej, *Choroba psychiczna w literaturze i kulturze rosyjskiej*, 2011.

28. Bojenko-Izdebska Ewa, *Przemiany w Niemczech Wschodnich 1989-2010. Polityczne aspekty transformacji*, 2011.
29. Kołodziej Jacek, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, 2011.
30. *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. Bogumił Grott, Olgierd Grott, 2012.
31. Matyasik Michał, *Realizacja wolności wypowiedzi na podstawie przepisów i praktyki w USA*, 2011.
32. Grzybek Dariusz, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869-1939*, 2012.
33. Woźnica Rafał, *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, 2012.
34. Ślufińska Monika, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w XX wieku*, 2012.
35. Fyderek Łukasz, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, 2012.
36. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, 2011.
37. Rudnicka-Kassem Dorota, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, 2012.
38. Bujwid-Kurek Ewa, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej. Dzieje, ustrój, konstytucja*, 2012.
39. Cisek Janusz, *Granice Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych*, 2012.
40. Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, 2012.
41. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2012.
42. *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia – religia – kultura – polityka*, red. Irena Stawowy-Kawka, 2012.
43. *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. Renata Hołda, Tadeusz Paleczny, 2012.
44. Węc Janusz Józef, *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – procesy decyzyjne – osiągnięcia i niepowodzenia*, 2012.
45. Zemanek Adina, *Córki Chin i obywatelki świata. Obraz kobiety w chińskich czasopismach o modzie*, 2012.
46. Kamińska Ewa, *Rezeption japanischer Kultur in Deutschland. Zeitgenössische Keramik als Fallstudie*, 2012.
47. Obeidat Hassaym, *Stabilność układu naftowego w warunkach zagrożeń konfliktami w świetle kryzysu w latach siedemdziesiątych XX i na progu XXI wieku*, 2012.
48. Ścigaj Paweł, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, 2012.
49. Głogowski Aleksander, *Af-Pak. Znaczenie zachodniego pogranicza pakistańsko-afgańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, 2012.
50. Miżejewski Maciej, *Ochrona pluralizmu w polityce medialnej Włoch*, 2012.
51. Jakubiak Łukasz, *Referendum jako narzędzie polityki. Francuskie doświadczenia ustrojowe*, 2013.

52. *Skuteczność polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Założone cele i ich realizacja*, red. Krzysztof Szczerski, 2013.
53. *Stosunki państwo-Kościół w Polsce 1944-2010*, red. Rafał Łatka, 2013.
54. Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, 2012.
55. Sondag-Cedarmas Joanna, *Nacjonalizm włoski. Geneza i ewolucja doktryny politycznej (1896-1923)*, 2013.
56. Rudnicka-Kassem Dorota, *From the Richness of Islamic History*, 2013.
57. Fudała Piotr, Fyderek Łukasz, Kurpiewska-Korbut Renata, *Budowanie parlamentaryzmu. Doświadczenia z Afganistanu, Iraku i Kurdystanu irackiego*, 2012.
58. Dardziński Piotr, *Kapitalizm nieobjawiony. Doktryna ładu społecznego, politycznego i ekonomicznego w myśli Wilhelma Röpkego*, 2013.
59. *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, 2012.
60. Kopyś Tadeusz, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945-1980*, 2013.
61. Kurpiewska-Korbut Renata, *Spółeczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, 2013.
62. Pietrzyk-Reeves Dorota, *Ład rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, 2012.
63. Matykiewicz-Włodarska Aleksandra, Marion Gräfin Dönhoff. *Idee i refleksje polityczne*, 2012.
64. Reczyńska Anna, *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, 2013.
65. *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. Monika Banaś, Joanna Dziadowiec, 2013.
66. Grott Olgierd, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, 2013.
67. *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, 2013.
68. *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, red. Barbara Krauz-Mozer, Paweł Ścigaj, 2013.
69. *Narratives of Ethnic Identity, Migration and Politics. A Multidisciplinary Perspective*, eds. Monika Banaś, Mariusz Dziegłowski, 2013.
70. *Promoting Changes in Times of Transition and Crisis: Reflections on Human Rights Education*, eds. Krzysztof Mazur, Piotr Musiewicz, Bogdan Szlachta, 2013.
71. Bar Joanna, *Po ludobójstwie. Państwo i społeczeństwo w Rwandzie 1994-2012*, 2013.
72. *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. Karolina Golemo, 2013.
73. *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. Agnieszka Małek, Paulina Napierała, 2013.
74. Plichta Paweł, *Estera w kulturach. Rzecz o biblijnych toposach*, 2014.
75. Czekalska Renata, *Wartości autoteliczne w kulturze symbolicznej na przykładzie indyjsko-polskich spotkań literackich*, 2014.
76. Włodarski Bartosz, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920-1949*, 2014.
77. Abassy Małgorzata, *Russian Mason on the Paths of His Native Culture. A Case Study of Nicolas Novikov*, 2014.
78. Bajor Piotr, *Partnerstwo czy członkostwo. Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 r.*, 2014.

79. Gabryś Marcin, Kijewska-Trembecka Marta, Rybkowski Radosław, Soroka Tomasz, *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. Marta Kijewska-Trembecka, 2014.
80. Trojnar Ewa, *Tajwan. Dylematy rozwoju*, 2015.
81. Głogowski Aleksander, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1918-1939*, 2015.
82. Krzyżanowska-Skowronek Iwona, *Teorie zmiany na przykładzie włoskiej polityki wschodniej*, 2015.
83. Rysiewicz Mikołaj, *Monarchia – lud – religia. Monarchizm konserwatywnych środowisk politycznych Wielkiej Emigracji w latach 1831-1848*, 2015.
84. Szymkowska-Bartyzel Jolanta, *Nasza Ameryka wyobrażona. Polskie spotkania z amerykańską kulturą popularną po roku 1918*, 2015.
85. Napierała Paulina, *In God We Trust. Religia w sferze politycznej USA*, 2015.
86. Paluszkiewicz-Misiaczek Magdalena, *Szacunek i wsparcie. Kanadyjski system opieki nad weteranami*, 2015.
87. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова*, под научной редакцией Петра Байора, 2015.
88. *Eastern Chessboard. Geopolitical Determinants and Challenges in Eastern Europe and the South Caucasus*, ed. Piotr Bajor, Kamila Schöll-Mazurek, 2015.
89. Mazur Wojciech, *Pod wiatr. Francja i lotnictwo wojskowe II Rzeczypospolitej (1921-1938)*, 2015.
90. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2015*, 2016.
91. Fyderek Łukasz, *Autorytarne systemy polityczne świata arabskiego. Adaptacja i inercja w przededniu Arabskiej Wiosny*, 2015.
92. Kwieciński Rafał, *Zjednoczenie Chin? Proces reintegracji Wielkich Chin na przełomie XX i XXI w.*, 2016.
93. Grabowski Marcin, *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, 2015.
94. Laidler Paweł, Turek Maciej, *Cena demokracji. Finansowanie federalnych kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, 2016.
95. Bajor Piotr, *Contemporary Azerbaijan in Social and Political Dimension*, 2016.
96. Balwierz Ida, *Czasopismo „Apollo”. Jego miejsce i rola w odrodzeniu poezji i kultury arabskiej*, 2016.
97. Bajor Piotr, *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 r.*, 2016.
98. *Polska i Rumunia w Europie Środkowej w XX i XXI wieku. Studia, materiały i eseje poświęcone pamięci prof. dra hab. Wojciecha Rojka. Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI. Studii, materiale și eseuri dedicate în memoriam prof. univ. dr. Wojciech Rojek*, red. Agnieszka Kastory, Henryk Walczak, 2017.

Wojciech Mazur (ur. 1963 r.) — doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, adiunkt w Instytucie Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jego zainteresowania koncentrują się wokół związków łączących siły zbrojne II Rzeczypospolitej z międzynarodowym otoczeniem. Jest autorem książek *Na krawędzi ryzyka. Eksport polskiego sprzętu wojskowego w okresie międzywojennym* (wspólnie z dr. Markiem P. Deszczyńskim) oraz *Pod wiatr. Francja i lotnictwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1921-1938*, a także kilkudziesięciu innych publikacji naukowych i popularnonaukowych.

* * *

U progu II wojny światowej lotnictwo wojskowe stanowiło jedną z nielicznych sfer, w których możliwa zdawała się współpraca coraz bardziej zagrożonej przez agresję Rzeszy Polski oraz Francji, z którą leciwy już alians nie bez trudu próbowano reanimować, i Wielkiej Brytanii, niespodziewanie skłonnej szukać związków z mało dotychczas znanym partnerem ze wschodu. Tym samym zagadnienia lotniczej kooperacji Warszawy, Paryża i Londynu stawały się jedną z kwestii rozważanych wówczas przez najważniejszych aktorów wydarzeń, a także swoistym probierzem ich rzeczywistych intencji. To właśnie analiza kolejno dochodzących w tej sferze do głosu koncepcji oraz towarzyszących im procesów decyzyjnych stała się głównym celem podjętych przez autora prac.

Fragment Wstępu

www.akademicka.pl

